

Драгутин-Гута ДОБРИВОЈЕВИЋ

**ИЗВОБЕЊЕ ГЛИШИЋЕВЕ „ПОДВАЛЕ” НА СЛОБОДНОЈ
ПАРТИЗАНСКОЈ ТЕРИТОРИЈИ**

(Сећања)

По директиви штаба Ваљевског партизанског одреда Културна секција је подељена у две групе које су пошле у два правца. Идемо од села до села, од чете до чете. Дајемо приредбе за народ и партизанске борце на положајима око Ваљева и Крупња. У Крупањ се морамо вратити 12. октобра јер је ту заказан велики политички збор на коме треба да говоре Чича и поп Влада. После збора у великој сали кафане, преко пута школе, моја група треба да изведе позоришни комад „Подвала” од Милована Глишића.

Данас је 11. октобар. Дан је сунчан. Путујемо запрежним колима путем Лозница — Ваљево према варошици Осечини. У колима је и друг Гија, командир Треће чете Подгорског батаљона. Сишао је у Коренити, а ми смо наставили даље. Док се труцкамо по неравном путу учимо улоге Неше Зелембаћа, Живана Кесерића и Вула Пупавца. „Подвалу” смо ставили у програм још септембра месеца, кад смо у Коцељеви нашли раскупсану књигу у којој су недостајале многе странице из овог позоришног комада. У Ваљевској Каменици политички комесар Подгорског батаљона, Миле Милатовић, предложи да се комад нешто скрати и прилагоди потребама момента, а Драгољуб Јовичић, извршни новинар „Политике”, родом из Јаловика, направи уз моју асистенцију скраћену верзију „Подвале” у три слике.

Драгољуб је пре рата радио у позоришној групи при Народној књијници и читаоници, којом је руководио професор Жика Поповић. Још тада тумачио је Живана Кесерића, па ту улогу зна и сад скоро напамет, а такође и остале улоге, па му није много сметало, док је писао скраћену верзију овог Глишићевог позоришног дела, што је у књизи, коју смо нашли у Коцељеви, недостајало доста страница из прве, друге и последње слике. За себе је узео улогу сељака Живана.

Драгиша Сарих, опанчар из Тулара, био је члан драмске групе „Абрашевић” у Шапцу још од 1935. године, када је у кафани „Лаф” направљена позорница. Био је добар глумац, па му је Јовичић доделио улогу адвоката Неше. Ја сам одређен за његовог заменика, уколико Драгиша добије запаљење грла, што се једном десило на приредби у Царини изнад Пецке.

Радовану Илићу Зембиљу, абаџијском раднику родом из Вла-
санице код Владимираца, дата је улога Вула Пупавца, трговца. Рака
је био мали растом. Имао је дугачке ноге, наглашено широке кукове,
а грудни кош кратак. Својом физиономијом подсећао је на вођу
немачког Рајха, па је у скечу „Хитлер и Мусолини“ играо немачког
Фирера. Таленат за глуму испољио је још 1936. године, као члан
позоришне секције радничког КУД „Абрашевић“ у Шапцу. Играо је
у Нушићевим и другим комедијама. Био је по природи врло духо-
вит, па му је улога Пупавца потпуно одговарала. Вредно је учио своју
ролу и скоро је знао напамет. Док точкови кола тандрчу по неравном
путу, он се преслишава и повремено погледа у тешко читљив текст
јер је индиго-папир истрошен.

Мени је најтеже. Добио сам улогу пре два дана и морам је на-
учити док не стигнемо у Осечину. Ако Сарих опет промукне, морам
га заменити. И мој текст је нејасан. Јовичић га је синоћ прекуцавао,
али — узалуд. А и кола којима путујемо климају се и труцкају па
се бојим да не паднем са шараге на којима седим, и то ми много
смета.

Слика у којој Вуле говори о својој љубави према Милки, а
Зелембаћ убеђује трговца да га лепа Милка воли, није предвиђена
нити урађена. Док колски точкови тандрчу по неравном путу раз-
мишљам да би и ту слику ипак требало убацити. У њој бих ја играо
Циганина и свирао на виолини, док они пију, лумпују и разговарају о
Милки. На то стално мислим јер видим да не могу да савладам дуга-
чку улогу Неше Зелембаћа.

Стигли смо у Осечину. Коњи стадоше у главној улици, пред
зградом на којој је стајао плакат исписан великим штампаним сло-
вима. Сиђох с кола. Ноге ми утрнуле од седења. Пожурих према путу
који је скретао за Пецку да се разгибам. Пут је закрчен бројним ко-
лима натовареним врећама жита. Трком се вратих назад. Гледам
зграду повелике кафане. На зиду поред врата читам плакат који ми
је пао у очи док сам седео у колима. Изнад наслова позоришног
комада написано је штампаним словима име и презиме писца — пи-
сала их је врло вешта рука — а испод крупног наслова „Подвала“
стајало је, написано нешто ситнијим словима: „Позоришни комад у
три слике — изводе чланови Културне секције ВНОПО-а у кафани
код Љубисава у 16, часова, 11. октобра 1941. године“.

Док смо гледали плакат, кафеџија Љубисав Николић изађе из
кафане и стаде на степеник. Сава Керковић га упита:

— Љубисаве, је ли готова бина?

— Јесте — рече кафеџија.

Убосмо у кафану и лево од улазних врата угледасмо бину пос-
тављену на буриће од пива. Позорница је била доста мала. На њој
није било завеса ни реквизита. Тек што смо сели за сто, два члана
дилетантске групе из Осечине донеше мали раф за Пупавчеву трго-
вину, а за њима убоше још двојица са омањом тезгом, с које је
спала жута боја. Три девојке донесоше зелени чаршаф за Зелембаћев
адвокатски сто, две креватске простирке за завесе и велики шарени

Ћилим. Драгиша Сарих закуча Ћилим у позадину позорнице, на прљав кафански зид, па окрете главу према кафецији и упита:

— Свакако имате натегу?

Из кафанске сале добаци Чеда Милићевић, власник зграде:

— Ако у кафани нема натеге, где би је било.

Двојица младића наместише завесе на позорницу. Јовичић осмотри бину, задовољно климну главом, па се окрете Чеди и затражи два клипа кукуруза у шушкама, две-три кутије од картона и лима, качицу, шамију, улар и још неке дрангулије за Вулов дућан.

Чеда оде из кафане и за пола сата врати се са свим нарученим реквизитима. Носила су их три млада човека, а он је у рукама држао натегу. Човек, обучен полуграђански, донесе лимену канту за гас и лампу. Радован Зембиљ окачи петролејку о ексер којим је закучан шарени Ћилим на зиду у позадини позорнице и рече:

— Добро би било да се на супротни крај Ћилима стави још једна петролејка.

Кафеција Љубисав донесе велики фењер из штале. Рака га обеши о гвоздени клин па извади шибицу из џепа и упали фењер и лампу. Ја се попех на позорницу да јој испробам стабилност. Под је био чврст могло се на њој играти коло. Бина је била довољно уздигнута од кафанског патоса па се сцена могла видети из сваког дела сале.

Један члан дилетантске групе донесе из варошице пар бркова за Нешу Зелембаћа и Вула Пупавца. Драгољуб је већ имао природне бркове.

Кафана је била пуна четника који су побегли с фронта са Цера и Завлаке, а пошто смо ми хтели да извршимо пробу комада, руководиоца наше културне секције, учитељ Сава Керковић, замоли кафецију Љубисава да приволи четнике да се за пола сата прошетају по варошици. Међу њима су била тројица у поднапитом стању. Певали су, ко у клин ко плочу, „Дрма ми се, дрма ми се . . .”

Газда зграде и кафеција Љубисав замолише четнике да за пола сата напусте салу због пробе и они изађоше без противљења. Чак и она тројица пијаних. У десном углу кафане оста Станко Плавшић, партизан Мачванског одреда и Пера Убавић из Мале Митровице. Радили су у мачванским радионицама оружја и бомби, па су кренули за Ужице на захтев Врховног штаба. Њих двојица биће наша публика на првој проби Глишићеве „Подвале”. Боље се игра кад те неко гледа. У кафани су као гледаоци и Љубисав кафеција, његова жена и власник зграде Чеда.

Постависмо реквизите за прву слику: сто и две столице. На сто стависмо једну танку и једну дебелу књигу — мали и велики законик — мастионицу и две држаље, једну са белим, а другу са жутим пером, што је донесено из основне школе.

Пре него што је проба почела, предложих да убацимо слику кафане, која није била предвиђена. У Ставама, где смо почели рад на скраћеној верзији овог комада, планирали смо три слике. Прва слика: Живан Кесерић код Неше Зелембаћа у канцеларији; друга слика: Живан Кесерић у дућану код Вула Пупавца, трговца и зеле-

наша; трећа, последња слика: Живан поново код адвоката Неше у канцеларији.

Мој предлог да се убаца слика кафане у којој ће Зелембаћ и Вуле лумповати и разговарати о Милки, а ја играти Циганина и свирати на виолини „Милкина кућа на крају” и коло „Тавала”, прихватише сви.

Дијалоге између Пупавца и Неше у кафани брзо утврдисмо и написасмо текст за суфлера. Ту, за столом, направисмо и кратку пробу ове слике. После тога договорисмо се да Сава Керковић објасни, пред почетак представе, основну садржину Глишићеве „Подвале” и одржи кратак говор о херојским борбама наших бораца на подручју Ваљева, Цера и Завлаке. То је увек чинио Чича, али сад није ту. Проба је текла без застоја, а трећа слика, у којој је лукави Зелембаћ узимао паре од пијаног зеленаша Вула, да би му удесио женидбу са Милком, била је најбоља. Дијалог између Неше и Пупавца био је изванредан, а сценска радња још боља. Музика је чинила ову сцену врло живом и атрактивном и под њеним утицајем Рака Зембиљ је играо веома надахнуто пијаног и заљубљеног трговца. Пењао се на сто, климао, подригивао, певао, вадио паре из кожне кесе и стављао Нешу у цепове мрмљајући пијано:

— Ево! На! Да купиш мојој Милки најлепше дарове: минбуше, бердане и најлепше либаде.

Певао је мекетавим гласом „Милкина кућа на крају” пењући се и силазећи са стола. А кад му Неша показа нове шарене чарапе и рече: „Ово ти је послала твоја Милка, сама их је својом руком за тебе исплела и рекла да ти кажем да јој се свиђаш и да ће се за тебе удати”, Пупавац се поново попе на сто, стаде да цупка и игра просипајући новац из кесе и притискајући шарене чарапе на своје груди. Ја тада распалих коло „Тавала”. Пупавац сиђе са стола и стаде љубити час Зелембаћа у чело а час шарене чарапе што му је Милка „иштрикала”. Притискајући јаче гудалом по жицама, засвирах снажније и живље, а Вуле поче да преплиће ногама, па се у игри заплете и паде колико је дуг. Лежећи потрбушке окренут према публици стаде да љуби шарене чарапе говорећи:

— Ово је мени моја Милка послала — а из сале се зачу Плавшићев глас:

— То је право позориште! Изванредно! Сјајно!

Драгољуб Јовичић добаца Радовану Зембиљу:

— То ћеш Рако урадити и на представи. Води рачуна да паднеш према публици, што ближе рубу позорнице.

Зембиљ устаде с пода и рече:

— Тако сам и мислио.

Ја сам играо улогу Циганина у неком црном Чедином капуту и подераним чакширама. На глави сам имао шешир без обода. Бркове ми је направио ћурчија, чија је радња била близу Љубисављеве кафане. Бркове смо лепили мастиксом, нашли смо га у Коцељеви, јер је тамо раније постојала изванредна позоришно-дилетантска група. У Осечини смо се маскирали први пут и никад више.

Ми смо у комад могли да убацимо и женске улоге. Имао је ко да их игра. С нама су биле Викторија Радосављевић и Вера-Драгана Јоцић, али би се у том случају представа одужила, а ефекат не би био већи. У трећој слици глумци су тако играли да се из њихових дијалога и сценске радње осећало присуство Милке. Зелембаћ би загрлио натресканог Вула, показивао на прозор и говорио му:

— Види само како те Милка гледа и уздише за тобом. Срце хоће да јој искочи из груди што си тако весео.

Публика је имала утисак да је Милка ту присутна. А када је Вуле вадио новац и давао Неши да купи за Милку минбуше и мерцане, често је провиривао кроз прозор да види да ли га Милка гледа. Тог тренутка, иза паравана од чаршава, чуо се Драганин смех, што је код публике стварало уверење да је Милка ту негде, крај самог прозора.

Ова сцена је била пуна динамике и живота и оставила је снажан утисак на партизане који су за време пробе, пре почетка треће слике, ушли у кафанску салу. И завршна слика била је беспрекорна. Дијалог између Неше и Живана прилагођен је потребама ситуације.

После пробе, неколико пута смо увежбавали промену сцене — уношење и изношење реквизита. У томе су нам помагали и неки чланови дилетантске секције. Са сцене би убрзо избацили сто, столице и књиге, а убацивали тезгу, канте и остале реквизите. Нешина канцеларија за минут би се претварала у дућан Вула Пупавца. У трећој слици — кафана — била су само два стола и три столице, јер је простор за игру био мали. Уз задњи зид позорнице био је намештен мали, узан шанк на којем је стајало неколико флаша и чокања. Сава Керковић је играо кафецију у белој кецељи, сипао пиће из флаше у чокање и послуживао Зелембаћа и Пупавца. При промени реквизита на позоришној сцени помагао нам је Станко Плавшић, који нам је рекао да ће нам и на представи помоћи, јер тек сутра креће са Убавићем за Ужице.

— Цела проба трајала је четрдесетпет минута — рекао нам је Сава Керковић гледајући на свој сат.

После пробе сви смо били неописиво гладни. Кафеција Љубисав донео нам је сланине, хлеба, лука и пун лонац чорбастог пасуља. Задовољно се смешио:

— Ово вам је послала моја жена. Одушевили сте је позоришним комадом, па је заборавила на лонац с пасуљем те је мало загорео, али је добро замашћен и сланином запржен па се неће осетити.

Захвалисмо се кафецији на добром ручку и склонисмо се иза завесе од белог чаршафа, којом су од публике били заклоњени реквизити и глумци. Кафанска сала се брзо пунила. Иза паравана договорисмо се да изменимо улажење Живана Кесерића у адвокатску канцеларију. Било је планирано да Живан уђе у канцеларију Зелембаћа преко малог степеника спреда директно на позорници. Решили смо да — кад Неша запита Живана Кесерића, који шета испред сцене, „А, кога тражиш пријатељу?“ Живан одговори „Двоката“ и позове

га у канцеларију речима „Па ја сам адвокат, хајде, ући!“ — Живан прође иза паравана од белог чаршафа и уђе на врата која су била са десне стране бине.

На проби смо раније поновили сва улажења и излажења глумаца на сцени и са сцене, па смо без бриге очекивали да представа почне. Петнаест минута пре почетка кафанска сала је била дупке пуна. Осим људи из Осечине, било је у публици и сељака из села изнад варошице и из Туђина. Међу публиком смо приметили и групу партизана и она три четника који су се у шетњи кроз варошицу истрезнили. Знамо да су четници побегли са положаја код Завлаке, где су наше снаге водиле крваву борбу против 342. немачке дивизије, али откуд у сали ових неколико партизана — није нам било јасно. На Керковићево питање „Откуд ви овде?“ одговорили су му „По задатку“. Нема се времена за разговор с њима.

Скоро је четири поподне. Лампа и фењер су упаљени на бини. Сава најави да ће Културна секција Ваљевског партизанског одреда извести „Подвалу“ Милована Глишића. Објасни присутнима суштину позоришног комада и укратко их обавести о борбама које наше снаге воде на Завлаци против далеко надмоћнијег непријатеља указујући притом и на потребу јединства у борби против окупатора који пали наша села и градове, хара и убија невини народ.

Пре почетка комада Драгана и ја отпевасмо сатиричну песму „Врабац“ коју смо редовно изводили на свакој нашој приредби и пошто ја одсвирах на виолини неколико партизанских песама диже се завеса и поче прво извођење једног позоришног комада на територији ослобођене Србије — „Подвале“ Милована Глишића.

Публика је са огромном пажњом пратила игру глумаца на сцени. Пошто Живан Кесерић саопшти адвокату своју велику невољу и Неша рече да тог Перу треба тужити одмах суду да угурсуз плати штету, публика се насмеја. Драгољуб и Драгиша су врло убедљиво играли своје улоге. Почетак представе је био изнад наших очекивања. Дијалози су текли боље него на проби. Публика се саживела са сценским збивањима од самог почетка и реаговала гласно. Изражавала је мржњу према Зелембаћу и симпатије према Живану. Кад адвокат узе са стола две држаље и упита Живана да ли да пише тужбу обичним или златним пером, неко из публике викну: „Фуј!“

Чим се Неша дотаче прво танке, а потом дебеле књиге и упита „Хоћеш ли да тог твог комшију потерам овим малим или овим великим закоником?“ — чу се исти глас: „Лажовчина и преварант!“

Из угла сале неко избаци паролу:

— Доле преваранти!

Завршетак прве слике публика је поздравила снажним плеском. Друга слика, код Вула Пупавца у дућану, била је још боља и уверљивија. Илић и Јовичић су играли тако надахнуто да је њихова игра у креирању Глишићевих јунака Вула и Живана била на професионалном нивоу. Нарочито је била добра сцена кад је Пупавац на рачун Кесеровића повећао количину робе у свом тефтеру и удвостручавао Живаново дуговање. Из публике се зачуо глас пун гнева:

— Гуликожа!

Врхунац протеста изби кад поче да пише облигацију и сабира у свом дебелом тефтеру Живанову вересију. Вуле је облизивао оловку и са слашћу рачунао: „Два и седам су једанес и шес двајес девет — два пишем, а девет памтим . . .” У том тренутку из више грла одјекну:

— Доле гуликоже!

Драгана иза паравана погледа упитно у учитеља Саву, а он јој шапну:

— Добро је то! Значи да изврсно играмо. Кад публика ћути то не ваља.

Друга слика се заврши пошто Неша рече Вулу: „Ти овог Живана добро огули”, а Пупавац му узврати: „И ти ћеш, брате ћато, доста ућарити од Живанове парнице са оним ценабетом Пером”. Станко Плавшић и Пера Убавић навукоше завесу на позорници, а из сале загрме силан аплауз.

У трећој слици Рака Зембиљ је тако реално играо пијаног Вула, а Сарић Зелембаћа да се публика саживела са игром на сцени, која је више личила на прави живот него на позориште. За време певања песме „Милкина кућа на крају”, неко је у сали тихо прихватио мелодију понесен игром глумаца. После кола „Тавала” у сали се чуо буран пљесак, чиме су глумци награђени на отвореној сцени.

Виолина је била важан фактор у трећој слици, коју смо, срећом, у задњи час убацили.

Од силног певања и говорења Драгиша Сарић је толико промукао, па сам у четвртој слици ја играо адвоката Нешу. Обукао сам његово одело, ставио Зелембаћеве бркове и шешир и нико није приметио да је улогу адвоката играо други глумац. На крају представе, Живан Кесерић, преварен и опљачкан до голе коже, пође према публици, стаде до саме ивице сцене и рече: „Тако ти је то кад се судиш на суду — опљачкају те преваранти, зеленаши и држава”. Неко викну:

— Доле ненародна држава!

Станко и Пера навукоше завесу на позорници, а у сали одјекну громки аплауз. Ми се брзо пресвукосмо иза паравана од чаршафа и појависмо се у сали. Кафана је била пуна. Споро се празнила.

Неки сељак дошао је за наш сто, на који је Љубисав већ ставио вечеру, и рече:

— Ама, тако је било и у ово наше време. Ја сам пред сам овај рат продао три најбоље њиве да платим трошкове суду и адвокату за парницу, а парница се отезала пуних десет година. Изгубио сам парницу. У пресуди је стајало да моја тужба није поткрепљена чврстим доказима. Подмитио мој комшија судије, ништа друго, па моји докази нису могли бити ни чврсти ни ваљани. Није ваљала цела она држава, а не само суд. А ви сад пазите как’у државу правите. Нека буде по мери сељака и радника, па ће добро бити.

Сељак се онда поздрави са нама и додаде:

— Па, добиће нам опет, било је људски лепо.

Сава је отишао у варошицу, у Команду места. Брзо се вратио.

Седе за сто, сркну пар кашика пасуља и рече:

— Збор у Крупњу је одложен. Идемо у Азбуковицу.

Ноћили смо у Остружњу где смо дали и приредбу, а онда смо кренули даље, за Гуњаке. Ту смо нашли другу групу наше културно-уметничке екипе. Вежбала је са књижевником Јованом Поповићем хорско рецитоване његове песме „Шума”. Придружили смо им се и радили до поноћи. Ујутро смо кренули за Царину. Овде сам срео Бранку Милинковић, партизанску болничарку, с којом сам заједно растао на шабачкој калдрми у Шанином шору. Сусрет је био срдачан. Увече је била на представи „Подвале”.

Тог дана смо газили танки снежни покривач док смо дошли до велике куће у којој ће се одржати приредба. Проблема је било пуно. Једва смо нашли петролеј за лампу. Петролејка је била мала па смо програм извели у полутами.

Сцену за „Подвалу” поставили смо у дну дугачке собе, до прозора. То је најбоље место, нарочито за слику „кафана” и „радње” у том чину. Од реквизита за адвокатску канцеларију имали смо мастионицу, држаље са перима, две књиге — танку и дебелу — сто, једну столицу и треножац.

Живан је у првој сцени седео на треношцу или је шетао поред прозора за време разговора са адвокатом. Друкчије се није могао решити проблем мизансцена јер је публика била скоро на простору где су глумци играли.

За Пупавчев дућан ставили смо клупу испод прозора, уз сами зид, а на њу смо потрпали све што смо нашли у кући — што би могло дати какву-такву слику дућана. Лево од клупе са „робом” поставили смо сто и на њега тефтер. О зид смо окачили сито, улар, мараму и једну шарену кошуљу, а у средини ове „робе” обесимо петролејку да се „еспап” боље види.

Сцена „кафана” била је, и поред свих тешкоћа, доста добра и прилично уверљива. Клупу смо одмакли од зида да иза ње може да стоји и шета кафеџија, а на клупи смо наслагали све флаше — литре и чокање — које смо нашли у овој кући. Клупа са флашама и чокањима представљала је кафански шанк. Мало удесно од средине „шанка” ставили смо сто и столицу. Сто смо прекрили шареним столњаком. Близу стола ставили смо празан аков, који је служио уместо столице, а истовремено ово буре је било импресиван детаљ кафана.

Играли смо полумаскирани — без бркова. Само је Драгољуб имао природне бркове. Обукли смо гардеробу какву смо нашли у овој кући и међу публиком. Све у свему, припреме за представу Глишићеве „Подвале” у оваквим условима биле су доста добре, па представа у Царини није битно заостајала за представом у Осечини. Публика је са пажњом пратила нашу игру. Било је врло гласног смеха у невеликој соби.

Овде смо дали и остале тачке нашег програма које су, као и позоришни комад, награђене искреним и снажним аплаузом. По завршеној приредби ја сам више од пола сата свирао на виолини, а Дра-

гана је уз моју пратњу отпевала три партизанске песме па смо се вратили у Гуњаке. Ту смо спремили хорску рецитацију „Светли гробови”. Јовичић је, слушајући Радио-Москву, бележио радио-вести.

Освануо је 14. новембар 1941. Устали смо врло рано и кренули из Пецке за Љубовију пре него што је свануло. Наше партизанске снаге истерале су из ове варошице азбуковачке четнике који су нам пре пет дана, при првом нашем нападу на Љубовију у којем је учествовала и наша културна екипа, заробили члана екипе Брану Кумановића, учитеља, који је у скечу „Хитлер и Мусолини” играо италијанског фашистичког вођу. Био је прави правцати „Бенито”. Сада, уместо њега, у овом скечу Мусолинија игра Мића Јанковић из Поцерског Добрића. И он подсећа на Бенита, али знатно мање.

Идемо лагано преко азбуковачких брда. Размишљам о свему и свачему док Драгољуб, Драгиша и Рака Зембиљ обнављају своје улоге из Глишићеве „Подвале”. Дан је сунчан као да је мај. Само је лишће опало са дрвећа, па се једино по томе разликује овај јесењи дан од пролетњег. Викторија и Драгана веру се као срне по азбуковачким брдима и певају песму „Партизанка”. Изненада застадоше, показаше рукама према Доњој Љубовији и узвикнуше углас:

— Ено партизана!

Дошли смо у село. Уђосмо у школско двориште. Сава погледа у свој џепни сат и рече:

— Тачно десет часова.

Са капије школског дворишта Драгана узвикну:

— Гле, у дворишту је права летња позорница. Овде ћемо сигурно играти „Подвалу”.

Учитељ Марко Нешовић, који нас дочека на капији, климну главом у знак одобравања, поздрави се с нама и рече:

— Обавештен сам у Команди места у Љубовији да ће Културни одбор Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда у Доњој Љубовићи извести позоришни комад од Милована Глишића у подне 15. новембра па смо подигли бину. Учитељица Смиља додаде:

— Направили су је партизани Прве чете Тамнавског батаљона за тили час. Док сам ја кувала качамак за доручак, погледах кроз прозор, бина већ готова. Погледајте је. Мој Марко је био „архитекта”, ако нешто није у реду он је крив.

Насмејасмо се шали Маркови жене Смиље и пођосмо лево од школе да разгледамо позорницу. Били смо усхићени. Сцена је изванредна. Направљена је од дирека, греда, дасака и грања, са још неопалим лишћем јесењих боја. Викторија се попе на бину да је испроба и одрецитова „Шуму” Јована Поповића. Јовичић јој добаци:

— То ћеш рецитовати сутра на приредби!

Рецитоваћемо је сви, хорски — одговори са позорнице Викторија Радосављевић и скочи са бине.

Око нас се окупи неколико партизана. Један Убљанин нас упита:

— Јел’ ви стварно дајете „Подвалу” од Глишића или је то нека шала?

Сава Керковић се насмеја, а Драгана му одговори, више у шали него озбиљно:

— Играмо, друже, праву Глишићеву „Подвалу”. Нисмо ми макар ко. Видећеш право позориште, баш као оно на Теразијама у Београду.

— Да ти то не претерујеш, другарице? — рече Тамнавац са Уба, који добро зна шта је позориште.

Драгана се насмеши, крете према школској згради и добаци:

— Сутра у подне ћеш се уверити. Разговараћемо после представе.

Мени приђе један партизан и љубазно ме замоли:

— Одсвирај, друже, коло-два да заиграмо!

— Вади „ћемане” из тог сандука, тако ти петокраке звезде, и распали — довикну црнопути Тамнавац са капије и пожури у двориште.

Наштимовах виолину и засвирах „Кокоњеште”. Партизани и сељаци ухватише се у коло и заплетоше ногама. Везем ја прстима по виолинским жицама, везу они ногама по земљи. Одсвирах „Кокоњеште” и „Ваљевку”, а високи коловођа, партизан, сав задихан од игре, преклиње ме:

— Тако ти бога, друже, засвирај још и „Колубарку”!

На степеништу школе појави се учитељ Сава Керковић:

— Другови, крећемо за Љубовију!

— Нећете тек тако отићи, ни ручали нисте — викну учитељица Смиља иза Савиних леђа и додаде — Изволите у кухињу, ручак је на столу!

Кад заврших „Колубарку” спаковах виолину и упадох у кухињу. Ручали смо, за оне ратне прилике, боговски. У варошицу стигосмо брзо, кретосмо према центру и свратимо у кафану на раскршћу. Ту је партизанска Команда места у којој нађосмо њеног команданта Александра Јевтића, учитеља из Пецке. Поздрависмо се срдечно, као стари знанци. Од њега добисмо смештај у великој згради управе Расадника и план приредби. Зграда у коју смо смештени масивна је и скоро грађена. Имамо идеалне услове за рад. Драгољуб Јовичић је већ укључио радио-апарат. Чује се глас московског спикера и откуцај писаће машине наше Културне екипе. То Драгољуб пише вести са источног фронта. Уморан од силног пешачења гледам где да прилегнем, макар мало, а он, иако надувен због оболелих бубрега, не тражи где да смести своје од полиције изломљене кости. Дивим му се, али не успевам да будем као он иако сам здравији и млађи. Драгољуб је човек комунистичког кова. Очеличио се у многим борбама још пре рата. Има силну вољу какву нема нико од нас. То му признајем. Непријатно ми да побегнем у неки ћошак, а срце ми заспало. Придох групи која са шапилографа вади отиске најновијих вести са источног фронта. Хтео бих да помогнем Викторији, Драгани и Фрањи, а Неда Оклобција ми каже:

— Гуто, боље нешто одсвирај! Уз музику се боље ради.

Драгољуб додаде:

— И направи три-четири строфе о ослобођењу Љубовије од четника.

Да вуци буду сити и козе на броју, одсвирах две песме, па се пребацих на писање „Врапца”. Направих четири строфе и прочитах Јовичићу. Он ми рече:

— Сасвим је добро!

Шмугнух после тога у једну собу да се одморим. У соби надох гомилу црвених јабука. Накупих двадесетак комада и однесох групи која је радила на шапилографу. Наша „техника” се обрадова. Кад Драгољуб виде јабуке, осмехну се и рече у шали:

— Заслужио си два сата спавања. Видим да су ти очни капци отежали.

Легох поред румених јабука и заспах. Преспавао сам вечеру и пробудио се тек у зору. Поред себе сам нашао порцију кромпир-паприкаша са свињским месом. Донео ми Драгољуб. Поједох хладан паприкаш са несланим хлебом. У осам сати кретосмо за Доњу Љубовићу. Ишли смо лагано. Успут смо увежбавали хорску рецитацију „Шума”. Драгана и Викторија су се надметале у лепоти сопранских и алтовских стихова ове револуционарне песме која као да је стварана за хорско рецитовање. Аранжман је одличан. Јовичић је то урадио мајсторски. Има смисла за режију. Кад смо дошли у Доњу Љубовићу, све тачке програма биле су испробане и утврђене.

У школско двориште уђосмо пре десет часова. Учитељ Нешовић је, у договору са Савом Керковићем, обезбедио све потребне реквизите и гардеробу па смо могли мало да проћаскамо са партизанима из Прве тамнавске чете и сељацима који су скоро испунили школско двориште, Неда Оклобџија је читала сељацима и партизанима најновији број ужичке „Борбе”, док су Викторија и Драгана делиле присутнима летке које смо јуче одштампали у 400 примерака. На пола сата пре почетка представе позва нас руководиоца Културног одбора, учитељ Сава Керковић, да се припремимо. Реквизити за прву слику већ су били постављени на бину, а за остале слике смештени су иза позорнице. Гардероба коју је Марко набавио била је изванредна. То нас је радовало, јер смо желели да представа у Љубовићи буде боља и од оне у Осечини, пошто су у публици и наши храбри Тамнавци који сутра крећу према Ужицу. Ми им завидимо што ће видети главни град Ужичке републике. Спремни смо да почнемо представу, чекамо само да Сава Керковић заврши говор. Чујемо његов пријатни баритон. Одјекнуо је пљесак, говор је завршен. Испред завесе од шареница појави се квартет и отпева нашу најновију сатиричну песму „врабац”. После „врапца” одрецитовасмо хорску рецитацију „Шума” од Јована Поповића, који је из наше Културне екипе отишао у Ужице још почетком новембра. Његова песма остала је с нама. Ми смо је назвали „Партизанка”. Публика је ову рецитацију поздравила бурним аплаузом. Рецитовали смо је снажно и распевано. Час лирски, тужно и тихо, а час драмски, револуционарно и громко. Неки стихови личили су ми на митраљеске рафале, а неки су ме подсећали на најснажнију летњу грмљавину праћену трештањем грома.

Гледам кроз завесе у публику. Људи још долазе. Тискају се кроз масу ближе бини. Неки су сели на треношце које су донели са собом,

уз саму сцену. Рукама дирају завесе. Размичу их. Интересују се шта је позади. Њихова радозналост брзо је задовољена. Завеса се размакла и пред публиком се појави „адвокат” Неша, намештајући своју „канцеларију”, трљајући руке и причајући о својим плановима. Кад Живан Кесерић ступи на сцену, публика зину. Живан је рељефно причао адвокату како је „керче” комшије Пере одгризло реп његовој најбољој овци, што је код публике изазвало громогласан смех. А кад је Неша Зелембаћ почео да убеђује сељака Живана да је боље да се тужба напише златним пером, а Пера ценабет на суду потера великим законом, осим смеха чули су се и снажни протести упућени лукавом адвокату.

При извођењу друге слике било је гласног негодовања, као и у Осечини. Кад је Пупавац преправљао дуговања Живана Кесеровића у свом дебелом трговачком тефтеру и нетачно сабирао његову вересију, из публике се чуо глас запрепашћеног човека:

— Ала вара, мајку му зеленашку. Ни оком да трепне.

У трећој слици Драгиша и Рака глумили су савршено и понети аплаузом публике на отвореној сцени направиле неколико успешних импровизација у границама дозвољеног, па је завршетак ове слике поздрављен дуготрајним и снажним аплаузом. А пошто на крају четврте слике очерупани Кесерић изрече речи осуде на рачун превараната, зеленаша и државе, школско двориште загрме од парола:

— Доле преваранти и зеленашаи! Смрт ненародној држави! Живела народна слобода!

Од громогласних узвика орила су се околна азбуковачка брда. Кад се завеса затвори, на бину се попе неколико партизана и стегоше руке глумцима, а онај са Уба што је јуче разговарао са Драганом рече:

— Имала је право она црнка из ваше екипе. Па, ви сте стварно сјајни. Ми смо на Убу имали одличну драмску секцију, али ова ваша је нешто екстра. Баш к’о она на Теразијама.

Драгана дотрча из школе и викну:

— Дошао курир из Љубовије. Заказана приредба за босанске четнике. У Команди места је друг из Врховног штаба. Зову га Гојко.

Тамнавац извади из недара дуван и неколико табака цигарет-папира, пружи Драгани њ рече:

— Другарице, ово је за вашу екипу, ја не пушим.

Брзо се спремисмо и кретосмо према Љубовији. У Команди места нађосмо друга Родољуба Чолаковића. Добисмо задатак да за Дангићеве четнике дамо приредбу сутра пре подне, а Викторија и ја одјасмо до Лоњина да осмотримо место где ћемо извести програм и да о томе известимо команданта четничког батаљона. Са њим се договорисмо да четници поседају дуж гвозденог моста и да од извођача програма буду удаљени десетак метара. По обављеном послу Викторија потера коња галопом према Љубовији, а ја за њом. У кафанском дворишту кувала се овчетина. Све је мирисало на овнујско месо.

— Биће добра вечера, рече Викторија.

Ја потврдих. Уђосмо у Команду места и известисмо да смо извршили задатак. У углу мале собе, с десне стране кад се са улице уђе у ову зграду која је грађена у облику ћириличног слова „Г”, још је стајао Чолаковић, човек високог раста, дугуљастог, маркантног лица и озбиљне нарави кога сам познавао још од његовог доласка из иностранства. Због тога сам осећао посебну част. Седео сам с њим више пута у Бијељини, у кафани поред Читаонице, и разговарао. Срце ме вукло да се поново поздравим са човеком који је на робији написао књигу „Кућа оплакана” коју сам годину дана пре нашег првог сусрета прочитао не испуштајући је из руку. Приђох, му, усхићен ненаданим сусретом у овом вихору рата и револуције, и рекох му:

— Здраво, друже Роћко!

Он ми одговори:

— Нисам ја Роћко, ја сам Гојко.

Не могу да схватим зашто он тако одлучно одбија да је Роћко кад знам да јесте. Можда ме заборавио?! Можда се не сећа наших састанака. Подсећам га неким детаљима на себе. Кажем му да сам био у резерви у Бијељини као потпоручник и да сам му причао како сам са Родољубом Јеумовићем протествовао код команданта пука што активни официри туку војнике. Испричах му још неке ствари, а он мени опет:

— Ти, се друже, вараш. Ја сам Гојко.

Изашао сам из Команде места и кренуо према управи Расади-ника. Размишљам: „Ратно је време. Тако мора бити, партијски је човек, и то — из самог врха. Опрезан је. Има огромно робијашко искуство, а ја млад, неискусан и неопрезан”.

Пењем се уз бетонске степенице у зграду где се сместио наш Културни одбор. Верујем да унутра нема никога. Сви су остали у центру варошице. Отворих улазна врата и зачух откуцаје писаће машине. Упадох у нашу радну просторију и гле — Јовичић пише „врапца” за сутрашњу приредбу...